

Відгук
офіційного опонента
на дисертаційне дослідження Соколової Алли Вікторівни
«Візантійсько-лицарський культурний феномен у релігійних і творчих
традиціях Британії-Англії та Русі-України», представлене до захисту на
здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю
26.00.01 – теорія та історія культури (мистецтвознавство)

Сучасні культурологічні студії, у тому числі мистецтвознавчого спрямування, мають широке тематичне поле та розвинений методологічний інструментарій. Українських науковців усе частіше приваблюють крос-культурні дослідження, в яких наголошується на універсалізмі того чи іншого явища, що розглядається як спільне для представників різних, іноді далеких (географічно та історично) культур. Крос-культурні студії відкривають широкі перспективи для дослідників, адже дають можливість поглянути на різні культурно-мистецькі традиції та художні артефакти з іншої, часто несподіваної точки зору.

Робота А. В. Соколової присвячена вивченню культурно-мистецьких традицій Британії-Англії та Русі-України, які детально розглянуто в їх паралелях і взаємодіях. У роботі зроблено акцент не лише на їх зв'язках з візантійським корінням, а й на спорідненості лицарсько-аристократичного духа, який лежав в основі формування європейських націй у домодерну добу. Саме завдяки крос-культурному підходу авторка дослідження змогла продемонструвати генетичну спільність «чеснот українського шляхетства і британсько-англійської аристократії щодо християнсько-візантійської “гармонії влад”», а вивчення засад «культурної генетики націй надало можливість виявити поведінково-психологічні особливості в унікальних проявах національно-державного буття» (с. 407)

У першому розділі роботи розглянуто широке коло питань, які з різних боків розкривають проблематику християнсько-візантійського базису культури Британії-Англії та Русі-України. Авторка наголошує на тому, що візантійська модель державотворення стала зразком для політично-культурних інститутів обох країн, які мали «схожі риси правлячих республіканських форм владних

інститутів» (с. 58). Останнє стало можливим завдяки сталим контактам Візантії та Британії-Англії, що породила специфічну культуру останньої.

Дослідниця зазначає, придворна культура Візантії мала потужний вплив на лише на русько-слов'янський, а й британсько-англійський культурний ареал. Візантійська палацова культура стала зразком високої концентрації аристократизму, а імператор демонстрував значимість аристократії для розвитку національної культури. Візантійський «ген» знайшов відображення в культурі не лише українського козацтва як лицарського стану України, а й «ліг в основу інтелектуальних зібрань аристократів Британії-Англії, в яких поєднувались артистична підготовка, широта обізнаності, щирість віросповідання, шанування можновладців, готовність до захисту вітчизни і честі свого роду» (с. 106–107). Особливу увагу А. В. Соколова приділяє танцю як важливому компоненту візантійського придворного театру, що вплинув на танцювальну культуру Британії й України.

Другий розділ присвячений крос-культурним дослідженням у царині зв'язків британсько-кельтського та українського православ'я. Авторка починає свій екскурс в історії християнства в Британії-Англії, зокрема зазначає роль Візантії у його становленні й розвитку (підрозділ 3.1). Завершуючи огляд становлення християнства, вона констатує, що «друїстичне язичництво бритов, як і расово споріднених їм ірландців і шотландців, мало ряд істотних переваг, які дозволили їм безболісно прийняти християнство» (с. 145). Власне, феномену друїдів та їхнього вплив на культурно-релігійні традиції інших народів, у тому числі українського, присвячено підрозділ 2.2. Важливим аспектом роботи А. В. Соколової є розгляд паралелей у розвитку музичної культури Британії-Ірландії та України (підрозділ 2.3). Авторка дисертації вказує на значимість творчості мандрівних бардів і арфістів Ірландії для розвитку західноєвропейської культури. Вельми цікавими є її спостереження щодо українського кобзарства, яке вона порівнює з феноменом ірландських бардів і арфістів в Ірландії; при цьому вона констатує й відмінність між ними, оскільки «християнська складова в творчості кобзарів більшою мірою була фундаментом, на якому базувалася їх діяльність» (с. 189).

Найбільшим за обсягом і значимістю є третій розділ роботи А. В. Соколової, присвячений жанру англійської маски XVII століття. Дослідниця виводить його від театральної традиції Візантії та британсько-кельтських ігрових святкових дійств. Вона констатує, що маски в період утвердження монархії в Англії (XV–XVII століття) стають унікальним національним надбанням, оскільки цей жанр, що виник як розвага, зіграв важливу роль у збільшенні значення «аристократичних спільнот в умовах суспільного мирного життя, що відрізнялося від традиційно військового і монашеського церковного служіння Середньовіччя» (с. 240). А. В. Соколова детально розглядає придворну маску як періоду правління династії Стюартів (підрозділ 3.2), так і у часи англійської революції і реставрації династії Стюартів (підрозділ 3.4). Особливу увагу авторка приділяє впливу французького придворного балету XVI–XVII століть на англійську маску та антимаску, які розглядаються як авторська вистава ритуально-сакрального змісту. У роботі зазначено, що танцювальні номери англійських масок прагнули не стільки продемонструвати художні достоїнства хореографічної майстерності учасників, скільки показати їх причетність до представників влади, що брали участь у виставах, а центральним моментом як масок, так і французького балету стало «усвідомлення сакрально-ритуального начала танцю, в якому кругові рухи не затребуваних у побут жестів рук і пластики тіла демонстрували “політ душі”, одухотворено-символічну ідеальну спрямованість дій, яка підтримувала гармонію відносин аристократії як елітного представника нації й держави» (с. 349).

Четвертий розділ присвячений переважно культурі України-Русі, яка розглядається у її британсько-кельтських паралелях. У підрозділі 4.1 розглядаються театралізовано-маскарадні дійства в аристократичній і козацькій культурі Русі-України. Наведемо важливий висновок, якого доходить дисертантка: «козацька культурна традиція відмічена внутрішньою театралізованістю, в якій сам вигляд козака, його одяг, зачіска, музична й риторично-поетична виученість підкреслювали наслідування кельтської і варязької аристократії, що складала взірець лицарського, воєнного і віросповідального служіння. Це було необхідною стороною виживання нації у

ворожому оточенні, зумовило емблематичність козака, воїна, лицаря-аристократа для презентації обличчя нації у цілому» (с. 383).

Оригінальними, хоча й дещо несподіваними є паралелі, що їх проводить А. В. Соколова між європейськими традиціям лицарства та українським чумакуванням (підрозділ 4.2). Авторка розглядає чумакування як відлуння торгово-воєнних операцій часів Київської Русі, цінність яких полягала у піднятті престижу держави та встановленню дипломатичних контактів. Чумацький промисел мав паралелі й до козацьких походів, оскільки з багатьох точок зору був небезпечним заняттям та вимагав воїнських навичок. Також «козацько-чумацьке тяжіння до походів-мандрів мало певні риси наслідування діянь мандрівних проповідників з Британії-Ірландії епохи Середньовіччя, лицарських чеснот бардів Британії-Ірландії, які володіли зброєю і могли постояти за себе, а пропонуючи свій ідеальний пісенний продукт, показували незацікавленість у накопиченні достатку; вказані “мандрівні типології”, сформували унікальну фігуру філософа-барда Г. Сковороди» (с. 395–396).

У роботі А. В. Соколової наведено ряд цікавих спостережень, проведено низку аналогій, висловлено припущення та гіпотези, які збуджують рух думки та надихають читачів на нові пошуки. Тому в авторки відгуку не могло не виникнути питань до дисертантки, на які хотілося б почути відповіді на захисті.

Перше питання полягає у тлумаченні авторкою понять «лицарський» та «аристократичний» відповідно до української та англійської культурної традиції середньовічно-ренесансного періоду, адже назва дисертації звучить як «Візантійсько-лицарський культурний феномен у релігійних і творчих традиціях Британії-Англії та Русі-України», тоді як монографії, в якій узагальнено основні результати дослідження – «Традиції лицарсько-аристократичної культури Британії-Англії та Русі-України».

Друге питання пов'язано з тим, що у роботі відчувається певна диспропорція матеріалу: англійським культурно-мистецьким явищам приділено більше уваги, ніж українським. Вочевидь, це пов'язано з тим, що англійська театральна-придворна традиція, яка найбільш яскраво виявлена у придворній масці, є недостатньо відомою українській науковій спільноті, а тому авторка сконцентрувала увагу передусім на ній. При цьому паралелі з українськими

театралізовано-маскарадними діями, що розглядаються у четвертому розділі, виписані недостатньо. Тому виникає таке питання: Британія-Англія та Русь-Україна мають спільне візантійське коріння, однак ми не бачимо близьких аналогів придворної маски в українській культурі Середньовіччя та Ренесансу, при цьому їх легко знаходимо в культурі Франції та Італії. Чим можна це пояснити?

Третє питання пов'язано зі змістом підрозділу 2.4 «Традиції ірландських бардів в культурі Русі-України». Його більша частина присвячена розповіді про культурно-мистецькі традиції ірландських бардів. Натомість українська складова представлена лише розрізненими фактами: вказано на кельтські знаряддя праці, військову зброю, монети I–XI століть, які знаходили в прип'ятському Поліссі, Середній Наддніпрянщині, згадано найбільше стародавнє городище кельтів на Закарпатті недалеко від сучасного Мукачєвого, де могли проживати друїди (с. 108), підтримано гіпотезу щодо кельтського походження племені бойків та популярного українського прізвища Бойко (с. 109), вказано на спільність ідей та мотивів у Т. Шевченка та ірландських й шотландських поетів пізнього Відродження (с. 111). На нашу думку, цих прикладів все ж недостатньо для того, щоб говорити про традиції ірландських бардів в культурі Русі-України. При цьому вельми цікавим виглядає спостереження, що «в українській культурі яскравим представником барда національного відродження був мандрівний філософ-богослов Григорій Сковорода» (с. 110–111). Якщо творчість барокового поета-філософа-музиканта Г. Сковороди виявилася близькою до бардівської традиції, то чи можна знайти альянсу до бардівської традиції в українській бароковій поетично-пісенній (релігійній або світській) творчості?

Висловлені зауваження жодною мірою впливають на загальну високу оцінку дисертаційного дослідження А. В. Соколової, оскільки лежать у дискусійному полі культурологічних та мистецтвознавчих студій. Робота А. В. Соколової є самостійним, закінченим та оригінальним дослідженням, у якому запропоновано й обґрунтовано концепцію історичної взаємодії та спільності культурних традицій Британії-Англії й Русі-України, яка базувалася на візантійському корінні та формувалася на основі лицарсько-

аристократичного ядра націй доренесансної доби. Публікації за темою дослідження відповідають вимогам МОН України до докторських дисертацій. Робота належним чином апробована виступами на міжнародних наукових конференціях. Автореферат передає основні положення дисертації.

Текст роботи А. В. Соколової «Візантійсько-лицарський культурний феномен у релігійних і творчих традиціях Британії-Англії та Русі-України» відповідає вимогам МОН України до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук, паспорту спеціальності, профілю спеціалізованої вченої ради, а його авторка повною мірою заслуговує на присудження наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури (мистецтвознавство).

Офіційний опонент:
доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри академічного
і естрадного вокалу та звукорежисури
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв

